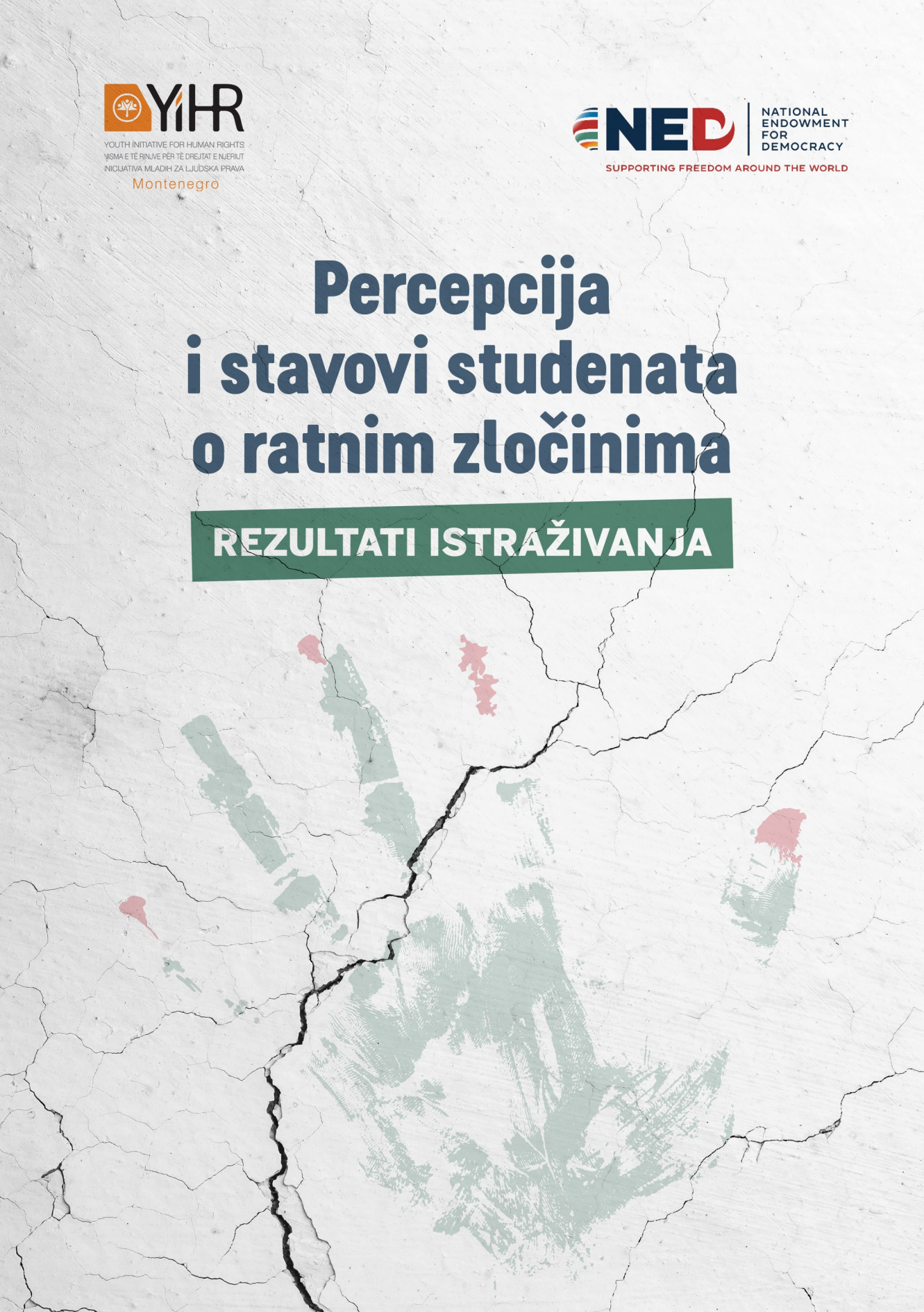

Percepcija i stavovi studenata o ratnim zločinima

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Percepcija i stavovi studenata o ratnim zločinima

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

UVOD

Od 5. do 15. februara 2024. godine, Institut Damar je za potrebe inicijative mladih za ljudska prava u Crnoj Gori (YIHR), sproveo anketno istraživanje među studentima određenih fakulteta u Crnoj Gori. Istraživanje je imalo za fokus proces suočavanja sa prošlošću i borbu protiv nekažnjavanja ratnih zločina, koji su ključni aspekti u procesu pregovora Crne Gore sa Evropskom unijom. Istraživanje je obuhvatilo raznolike teme vezane za dešavanja iz devedesetih godina na prostoru bivše SFRJ, nudeći uvid u percepciju i diskusiju ovih tema u javnosti. Analizirane su različite teme, uključujući učestalost razgovora o događajima iz devedesetih, glavne izvore informacija, percepciju genocida, odgovornost za sukobe, detalje o specifičnim događajima, istinu o događajima, identifikaciju žrtava ratova, faktore sukoba, ratne zločine na teritoriji Crne Gore, postupanje prema optuženima za ratne zločine, emocionalne reakcije prema optuženima, kao i ulogu medija u ovim procesima.

Ovo istraživanje nastalo je u sklopu projekta „Zagovaranje dijaloga na temu tranzicione pravde“ koji sprovodi Inicijativa mladih za ljudska prava (YIHR) a finansira Nacionalni fond za demokratiju (NED).

KLJUČNI REZULTATI

- Oko 38% ispitanika smatra da se teme vezane za dešavanja iz 90-ih često spominju u javnosti, dok 5.8% ispitanika nije moglo tačno odgovoriti na pitanje koliko često se o tome razgovara, što ukazuje na potencijalnu nejasnoću ili nedostatak svijesti o ovim temama.

- Roditelji ili starije generacije (21.9%) i internet (18.9%) predstavljaju glavne izvore informacija o dešavanjima iz 90-ih.

- Analiza odgovora na pitanje o genocidu pokazuje opštu saglasnost da genocid uključuje sistematsko uništavanje grupa ljudi na osnovu nacionalnosti, etničke, rasne ili vjerske pripadnosti. Naglašava se da genocid predstavlja jedan od najtežih zločina protiv čovječnosti.

- Istraživanje pokazuje da nema jednog krivca za sukobe, s naglaskom na nacionalističke ideologije i nesposobnost političkog rukovodstva da pronađe mirno rješenje kao ključne faktore.

- Genocid u Srebrenici, NATO bombardovanje i zločin na Kosovu ističu se kao najznačajniji događaji, sa visokim procentom ispitanika koji ih navode kao prve asocijacije na sukobe iz 90-ih.

- Postoje različite percepcije o tome koliko se zna istina o ključnim događajima, s većinom ispitanika koji vjeruju da se istina zna o NATO bombardovanju, dok percepcije variraju za ostale događaje.

- Prema mišljenju anketiranih ispitanika Srbi, Muslimani i Bošnjaci identifikovani su kao narodi s najvećim brojem žrtava, što govori o percepciji velike štete nanijete ovim zajednicama.

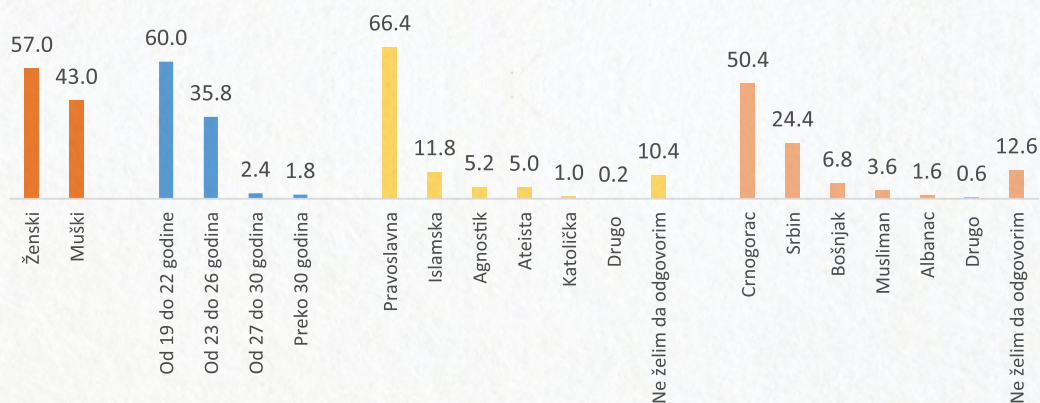
- Postoji podijeljeno mišljenje o ulozi Crne Gore u ratovima, s izraženim nedostatkom konsenzusa među ispitanicima.

- Anketirani ispitanici kao ključne faktore koji su doprinijeli sukobima navode etničke i vjerske napetosti, nacionalizam, kao i političke ambicije.
- Postoji različiti stepen upoznatosti ispitanika sa međunarodnim sudovima, s većinom koja je svjesna njihovog postojanja ali nije detaljno informisana o radu.
- Većina ispitanika podržava suđenje pred međunarodnim sudovima, dok postoji i značajan broj onih koji preferiraju domaće sudove ili primjenu principa pomirenja.
- Dominantna osjećanja među ispitanicima su ogorčenje i bijes prema optuženima ili osuđenima za ratne zločine.
- Ispitanici smatraju da politički interesi dominiraju medijskim sektorom u Crnoj Gori, s naglaskom na važnost nezavisnosti medija od političkih i ekonomskih uticaja za objektivno izvještavanje.
- Društvene mreže i informativni portali ističu se kao glavni izvori informacija.

METODOLOGIJA

Istraživanje je sprovedeno kombinovanom metodom, gdje je polovina anketa prikupljena putem online obrasca kroz aplikaciju “Alchimer”, dok je drugi dio uzorka obuhvatio CAPI metodu, gdje su anketari lično intervjuisali ispitanike na terenu. U istraživanju je učestvovalo ukupno 500 ispitanika, s fokusom na studente pravnih nauka, politike i istorije. Učesnici su bili studenti sa Univerziteta Crne Gore, Univerziteta Donja Gorica i Univerziteta Mediteran. Imajući u vidu veličinu uzorka, važno je napomenuti da se dobijeni rezultati ne mogu generalizovati, već se odnose isključivo na ispitanike koji su učestvovali u anketiranju. Ovakav pristup omogućava dublje razumijevanje stavova i percepcija među relevantnom populacijom.

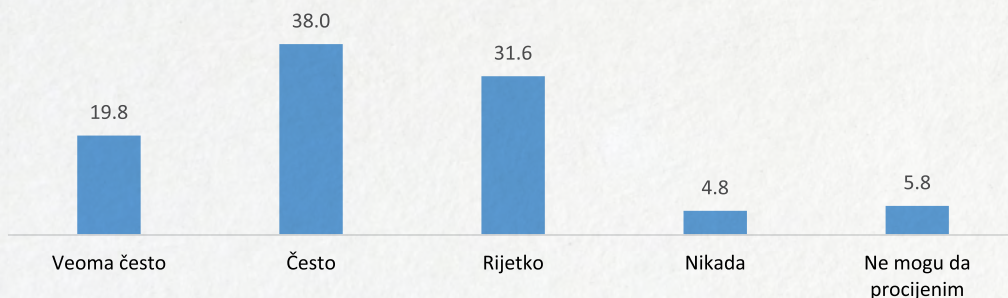
Struktura uzorka

Struktura uzorka

Koliko često se, u crnogorskom društvu, govori o dešavanjima 90-ih na prostorima bivše Jugoslavije (ratovi, ratni zločini, genocid...)?

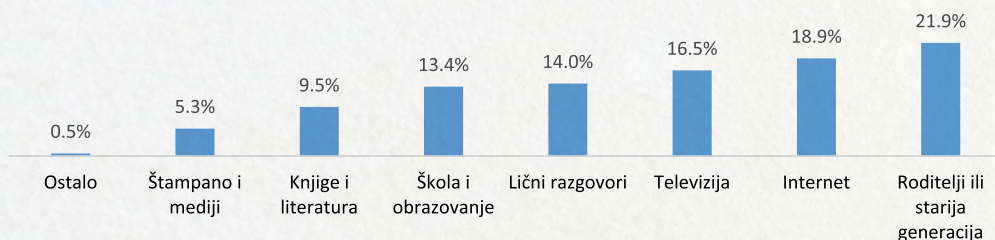

Oko 38% ispitanika izjavljuje da se ove teme često spominju, što pokazuje da su i dalje važna tema razgovora u javnosti. 31.6% ispitanika kaže da se o ovim temama govori rijetko, što može ukazati na smanjen interes ili važnost ovih pitanja za određeni dio populacije. Sa druge strane, 19.8% ispitanika ističe da se o ovim događajima veoma često raspravlja.

Za oko 5.8% ispitanika nije bilo moguće tačno procijeniti koliko često se o tome razgovara, dok, samo 4.8% ispitanika tvrdi da se o ovim događajima nikada ne razgovara.

Da se u crnogorskom društvu često govori o dešavanjima 90-ih na prostorima bivše Jugoslavije u najvećem procentu smatraju muškarci (41.4%), ispitanici starosne dobi preko 30 godina (55.6%), zatim studenti prve godine studija (41.3%) i političkih nauka (42.9%)

Na koji način ste čuli o događajima 90-ih godina na prostoru bivše SFRJ?

Podaci o načinima informisanja o događajima iz 90-ih godina na prostoru bivše SFRJ ukazuju da su roditelji ili starija generacija (21.9%) najčešći izvor informacija, što implicira da mnogi ljudi prikupljaju znanje putem ličnih iskustava i priča starijih članova porodice. Osim toga, važan izvor informacija jeste

internet (18.9%), koji se ističe kao drugi najznačajniji izvor. Televizija (16.5%) također igra važnu ulogu u informisanju, dok lični razgovori (14.0%) također doprinose širenju informacija među ljudima. Škola i obrazovanje (13.4%), kao i knjige i literatura (9.5%), također su značajni, iako u manjoj mjeri. Štampani mediji (5.3%) čine manji dio.

Anketirani studenti su o događajima iz devedesetih godina na prostoru bivše SFRJ čuli od roditelja ili starijih generacija. U najvećem procentu to su: žene (23.9%), zatim studenti starosti od 27 do 30 godina (24.2%), ispitanici treće godine studija (24.3%) i studenti prava (23.4%)

Analiza otvorenog pitanja **“Znate li šta je genocid?”** na temelju odgovora pruža dublje razumijevanje percepcije ove složene teme. Ispostavlja se da postoji opšta saglasnost da genocid predstavlja sistematsko uništavanje određene grupe ljudi, najčešće zbog njihove nacionalne, etničke, rasne ili vjerske pripadnosti. Odgovori pokazuju na različite aspekte genocida, uključujući masovna ubistva, etničko čišćenje, prisilno preseljenje, kao i sveobuhvatno uništavanje identiteta određene grupe. Takođe, naglašava se namjera uništavanja kao ključni element genocida, dok se često spominje i masovno ubijanje civila. Iako se terminološki i kontekstualno razlikuju, svi odgovori pokazuju na to da genocid predstavlja jedan od najtežih zločina protiv čovječnosti, koji se odvija s namjerom uništavanja određene grupe ljudi. Ova analiza odražava duboku svijest i osudu prema ovom obliku nasilja i kršenja ljudskih prava.

Analiza odgovora na otvoreno pitanje **“Znate li šta je zločin protiv čovječnosti?”** pokazuje širok spektar percepcija i definicija ovog pojma. Mnogi ispitanici navode da je zločin protiv čovječnosti teško krivično djelo koje je regulisano međunarodnim pravom. Opisuje se kao sistematsko ili široko nasilje protiv civilnog stanovništva, uključujući ubistva, mučenja, silovanja, prisilna premještanja i druga kršenja osnovnih ljudskih prava. Neki ga vide kao sličnog ili čak kao sinonim genocidu, dok drugi ističu da obuhvata i druge radnje koje remete osnovna prava čovjeka. Osim toga, ističe se da se zločin protiv čovječnosti pojavio na suđenju u Nirnbergu nakon Drugog svjetskog rata i da je normiran Rimskim statutom iz 1999. godine. Mnogi ispitanici spominju povezanost zločina protiv čovječnosti s ratom, a neki ga opisuju kao najgori oblik kršenja ljudskih prava. Osim toga, naglašava se da se zločin protiv čovječnosti odnosi na napade na civilno stanovništvo i da može imati dugotrajne posljedice na društvo, ekonomiju i politiku. Odgovori pokazuju duboku svijest o ozbiljnosti i širini ovog krivičnog djela, ističući važnost poštivanja osnovnih ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava kako bi se spriječile takve strahote.

Analizom odgovora na otvoreno pitanje **“Znate li šta je ratni zločin?”** može se primijetiti različito definisanje i razumijevanje ovog pojma. Većina ispitanika prepoznaje ratni zločin kao kršenje ratnog prava i običaja što dovodi do ozbiljnih posljedica, a koje mogu biti izazvane različitim akcijama tokom ratnog sukoba. Ovi odgovori ukazuju na to da većina ispitanika prepoznaje ratni zločin kao teško kršenje međunarodnog humanitarnog prava tokom oružanih sukoba,

pri čemu se ističu neki specifični oblici zločina kao što su masovna ubistva, etničko čišćenje, mučenje, seksualno zlostavljanje, pljačka i uništavanje civilne imovine. Opšti trend govori da postoji razumijevanje da ratni zločin uključuje akte nasilja, nečovječnosti i kršenja ljudskih prava tokom ratnih operacija. Iako ne postoji jedinstvena definicija ratnog zločina, većina ispitanika naglašava da se on odnosi na povrede međunarodnog prava i običaja tokom ratnih aktivnosti, a njegovi počinioci mogu biti pojedinci, grupe ili države. Procenat ispitanika koji su pravilno prepoznali ratni zločin kao kršenje ratnog prava i običaja iznosi oko 60%, dok oko 20% ispitanika nije bilo upoznato sa konceptom ratnog zločina ili nije moglo dati tačan odgovor. Manji broj ispitanika naveo je nejasne ili nepotpune definicije ratnog zločina, što pokazuje na različite nivoe informisanosti i razumijevanja ovog pojma među ispitanicima.

Ko je najodgovorniji za ratove na prostoru bivše SFRJ od 1991. do 1999. godine? (moguće 3 odgovora)

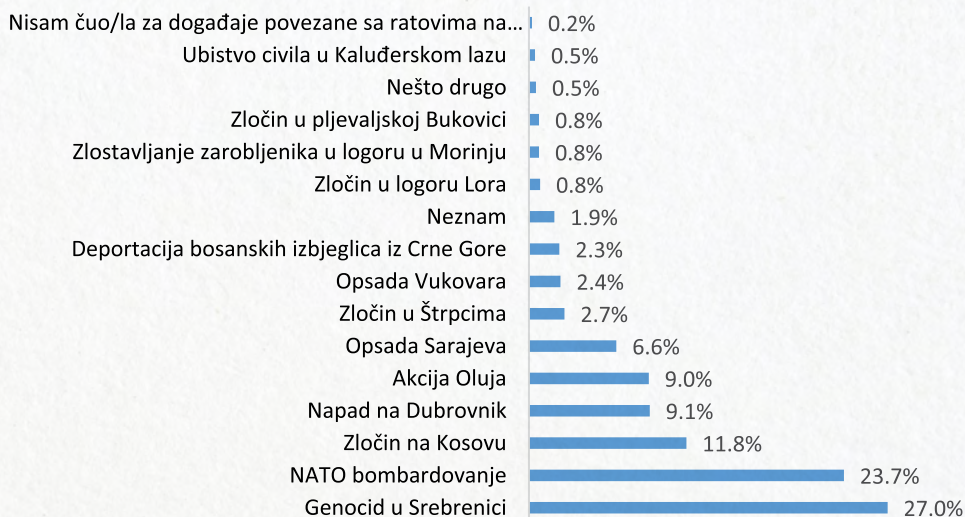

Rasprava o odgovornosti za ratove na prostoru bivše SFRJ od 1991. do 1999. godine, pruža uvid u kompleksnost i višestruke faktore koji su doprinijeli konfliktima. Prema podacima istraživanja, nema jednog krivca, već se odgovornost često pripisuje različitim entitetima i faktorima. Nesposobnost političkog rukovodstva SFRJ da pronade mirno rješenje izdvojena je kao najviše spominjani faktor, sa 16.7% ispitanika. Osim toga, nacionalističke ideologije i propagandne kampanje u svim republikama takođe su istaknute kao značajan faktor, što je navelo 16.0% ispitanika. Takođe kao značajan procenat je dobio i političko rukovodstvo Srbije (14.2%). Nasljeđeni međuetnički konflikti i istorijski sporovi pomenuti od strane 12.3% ispitanika, i međunarodna zajednica i velike sile

takođe su dobile značajan procenat, sa 12.0%, što sugeriše da se odgovornost pripisuje i međunarodnim akterima. Dok su unutrašnje ekonomske i socijalne tenzije navedene kao faktor kod 9.5% ispitanika. Političko rukovodstvo pojedinih republika, poput Hrvatske, BiH, Kosova i drugih, takođe je spomenuto, ali s manjim procentima.

Nesposobnost lidera SFRJ da pronađu mirno rješenje kao razlog za ratove na prostoru bivše SFRJ vide u većem procentu žene (17%), ispitanici od 19 do 22 godine (18.3%), studenti druge godine studija (21.1%) i studijski program istorija (25.6%). Da je nacionalistička ideologija i propagandna kampanja u svim republikama najodgovornija za ratove na prostoru bivše SFRJ u najvećem procentu smatraju muškarci (17%), ispitanici stariji preko 30 godina (21.1%), studenti treće godine (17.6%) i studenti studijskog programa pravo (16.8%). Rukovodstvo Srbije kao najodgovornije za ratove vide muškarci (14.3%), ispitanici preko 30 godina (21.1%), studenti master studija (17.1%) i studenti prava (15.8%)

Koja Vam 3 događaja, u vezi sa ratovima na prostoru SFRJ od 1991. prvo padaju na pamet?

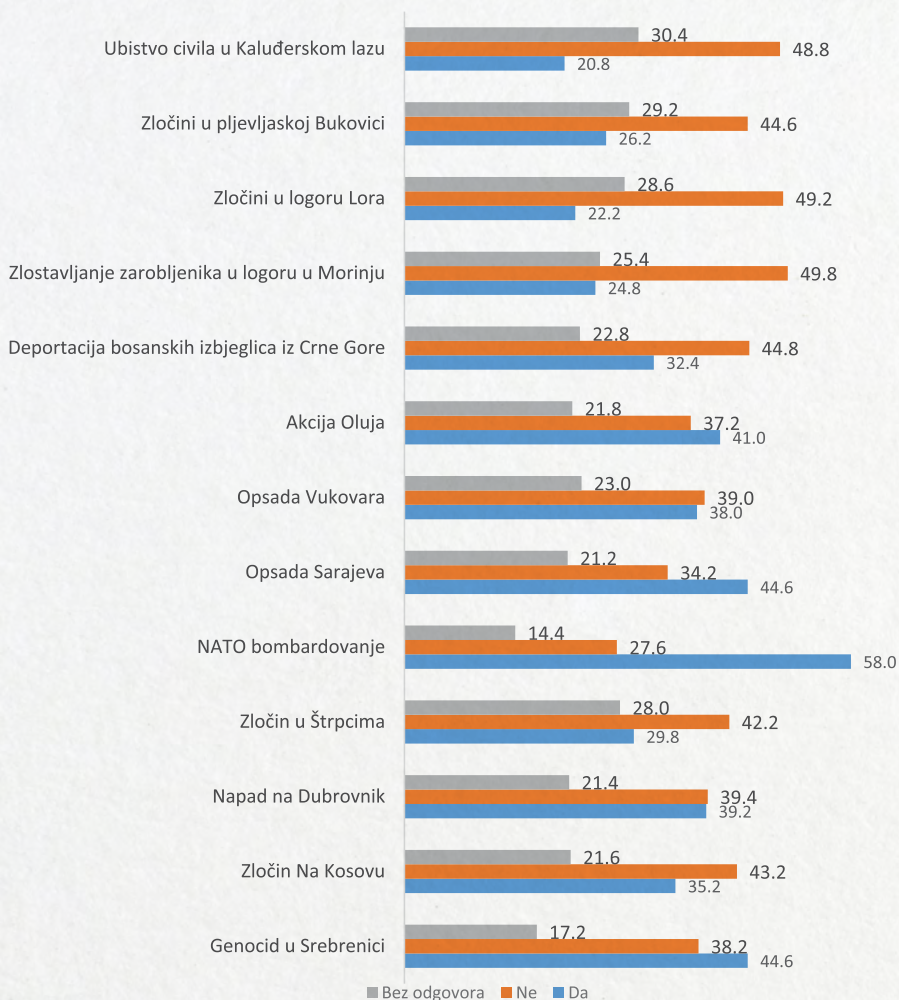
Kada se ispitanici pitaju o tri događaja koji se prvo navode u vezi s ratovima na prostoru SFRJ od 1991. godine, različiti događaji se ističu kao značajni. Genocid u Srebrenici je najčešće spominjan, sa 27.0% ispitanika koji su ga istakli kao prvi događaj koji im pada na pamet. NATO bombardovanje takođe je značajno, s 23.7% ispitanika koji su ga naveli. Zločin na Kosovu takođe je istaknut, sa 11.8% odgovora. Ostali događaji su takođe pomenuti, ali s manjim procentima. To uključuje napad na Dubrovnik, opsadu Sarajeva, akciju Oluja i druge.

Što se tiče percepcije genocida u Srebrenici, žene su pokazale veći nivo osude u odnosu na muškarce, sa procentom od 29.4%. Takođe, ispitanici mlađe starosne dobi (27.6%), posebno studenti druge godine studija (28.2%), kao i oni koji su upisali program istorije (30.7%).

Što se tiče percepcije NATO bombardovanja, muškarci su pokazali nešto veću osudu u odnosu na žene, sa udjelom od 24.5%. Anketirani u starosnoj grupi od 27 do 30 godina (27.3%), kao i studenti prve godine studija (26.1%), i oni koji proučavaju istoriju (25.3%).

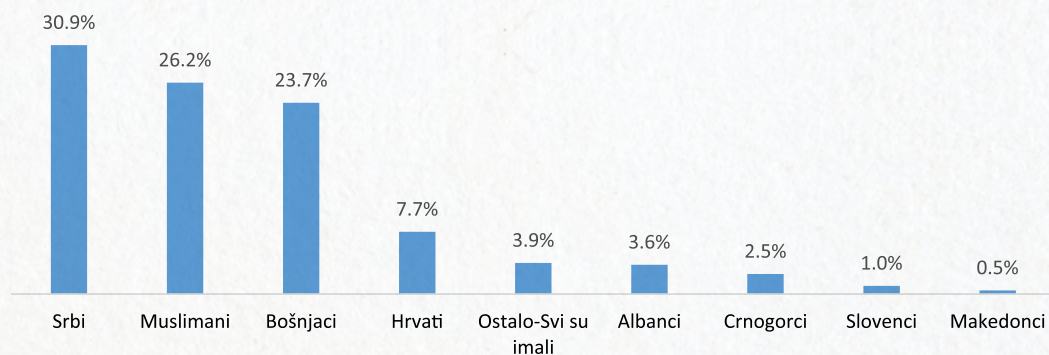
Kada je riječ o percepciji zločina na Kosovu, žene su ponovo pokazale viši nivo osude u odnosu na muškarce, sa 12.2%. Anketirani studenti u starosnoj grupi od 19 do 22 godine (12.7%), naročito oni na prvoj godini studija (15.1%), kao i studenti političkih nauka (15.1%).

Da li se zna istina o navedenim događajima/slučajevima 90-ih?

Odgovori na pitanje da li se zna istina o navedenim događajima/slučajevima 90-ih pružaju uvid u percepciju javnosti o istinitosti ovih događaja. Za genocid u Srebrenici, 44.6% ispitanika smatra da se istina zna, dok 38.2% misli da se ne zna istina. Što se tiče zločina na Kosovu, 35.2% ispitanika smatra da se zna istina, dok 43.2% misli da se ne zna istina. Za napad na Dubrovnik, 39.2% ispitanika vjeruje da se zna istina, dok 39.4% misli da se ne zna istina. Za NATO bombardovanje, većina ispitanika, 58.0%, vjeruje da se zna istina, dok 27.6% misli da se ne zna istina. Opsada Sarajeva takođe ima visok procenat u kojem 44.6% ispitanika vjeruje da se zna istina, dok 34.2% misli da se ne zna istina. Slično, za akciju Oluja, 41.0% ispitanika smatra da se zna istina, dok suprotno misli 37.2% ispitanika. Međutim, za neke događaje poput zločina u logoru Lora, zlostavljanja zarobljenika u logoru u Morinju, zločina u pljevaljskoj Bukovici i ubistva civila u Kaluđerskom lazcu, postoji manje povjerenja u istinitost, sa većim procentom ispitanika koji misle da se istina ne zna.

Koja su dva naroda imala najveći broj žrtava u ratovima u bivšoj SFRJ? (moguća 2 odgovora)

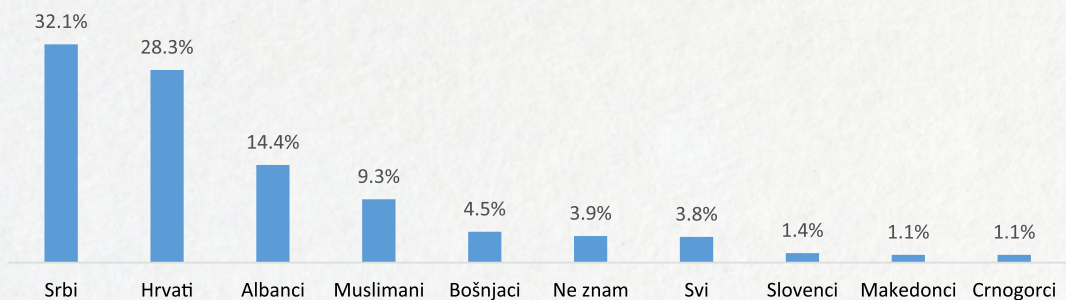

Ispitanici su bili pozvani da identifikuju dva naroda koji su, po njihovom mišljenju, imali najveći broj žrtava u ratovima u bivšoj SFRJ. Podaci pokazuju da su Srbi i Muslimani prepoznati kao ta dva naroda. Srbi su bili najčešće navedeni kao narod s najvećim brojem žrtava, sa 30.9% ispitanika koji su ih označili na taj način. Međutim, ukoliko bi se kumulativno posmatrali podaci za Muslimane i Bošnjake, taj procenat bi bio 49.9% i oni bi bili narod koji je imao najveći broj žrtava u ratovima u bivšoj SFRJ.

Ostali odgovori, poput Hrvata, Crnogoraca i Albanaca, dobili su manji procenat, ukazujući na percepciju da su Srbi, Muslimani i Bošnjaci pretrpjeli najveće gubitke tokom ratova u bivšoj SFRJ.

Kada je u pitanju stav o Srbima kao narodu koji je najviše stradao u tim ratovima, većina ispitanika koji su to tako percipirali su muškarci (33.2%). Takođe, u starosnoj grupi od 23 do 26 godina (32.7%) i među studentima na četvrtoj godini studija (35.4%), kao i među studentima političkih nauka (36.4%).

Pripadnici kojeg naroda su počinili najviše zločina u ratovima na teritoriji SFRJ? (moguća 2 odgovora)

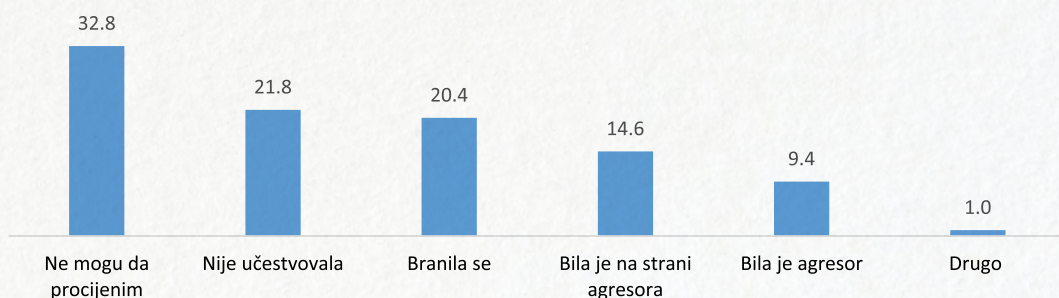

Prema rezultatima istraživanja, kada su ispitanici upitani o tome pripadnici kojeg naroda su počinili najviše zločina u ratovima na teritoriji SFRJ, najviše spominjani su Srbi i Hrvati. Srbi su navedeni kao narod koji je počinio najviše zločina u ratovima, sa 32.1% ispitanika koji su ih označili na taj način. Ovo odražava percepciju među određenim dijelom ispitanika da su srpske snage bile odgovorne za veći dio zločina tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji, posebno u kontekstu sukoba u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj.

S druge strane, Hrvati su takođe visoko rangirani, s 28.3% ispitanika koji su ih identifikovali kao narod koji je počinio najviše zločina. Ovo može odražavati percepciju da su hrvatske snage takođe bile umiješane u zločine tokom ratova, posebno u kontekstu sukoba u Bosni i Hercegovini i tokom akcije “Oluja” u Hrvatskoj. Ostali narodi, poput Bošnjaka, Muslimana, Albanaca i drugih, dobili su manji procent odgovora. Važno je napomenuti da je mali procenat ispitanika (3.8%) odabrao odgovor “Svi”, ukazujući na percepciju da su zločini počinjeni od strane pripadnika svih naroda. Ovi odgovori odražavaju različite percepcije ispitanika o pitanju odgovornosti za zločine tokom ratova na prostoru bivše SFRJ.

Srbi su najviše okarakterisani kao narod koji je počinio najviše zločina, s najvećim procentom odgovora kod žena (33.1%), ispitanika starijih od 30 godina (35.7%), studenata druge godine (41.3%), te studenata programa istorije (37%). Hrvati su se na drugom mjestu u distribuciji odgovora, takođe s visokim procentom percepcije kao narod koji je počinio zločine. Najveći procenat odgovora kod muškaraca (31.4%), ispitanika starijih od 30 godina (42.9%), studenata prve godine (32.6%), i onih koji studiraju političke nauke (30.2%).

Kakva je bila uloga Crne Gore tokom ratova na prostoru bivše SFRJ?

Prema rezultatima istraživanja, kada su ispitanici pitani o ulozi Crne Gore tokom ratova na prostoru bivše SFRJ, odgovori su bili različiti. Dio ispitanika, njih 9.4%, smatra da je Crna Gora bila agresor tokom tih ratova, dok 14.6% ispitanika smatra da je bila na strani agresora. Sa druge strane, 20.4% ispitanika smatra da se Crna Gora branila tokom ratova. Značajan broj ispitanika, 32.8%, nije mogao procijeniti ulogu Crne Gore tokom ratova, dok je 21.8% ispitanika izjavilo da Crna Gora nije učestvovala u ratovima na prostoru bivše SFRJ. Samo 1% ispitanika je navelo drugačiji odgovor koji nije specifično definisan

U pogledu uloge Crne Gore tokom ratova na prostoru bivše SFRJ, primjećeni su određeni obrasci u percepciji. Većina ispitanika smatra da je uloga Crne Gore bila defanzivna, pri čemu su muškarci (22.3%), ispitanici u dobi od 27 do 30 godina (25%), studenti prve godine (32.2%), i oni koji studiraju političke nauke (23.4%). S druge strane, u pogledu percepcije da je Crna Gora bila na strani agresora, smatraju, muškarci (20%), ispitanici u dobi od 23 do 26 godina (21.2%), studenti na master studijama (23.1%), i oni koji studiraju pravo (16.4%).

Koje faktore smatrate glavnim uzrocima nastanka ratnih zločina? (moguća 3 odgovora)

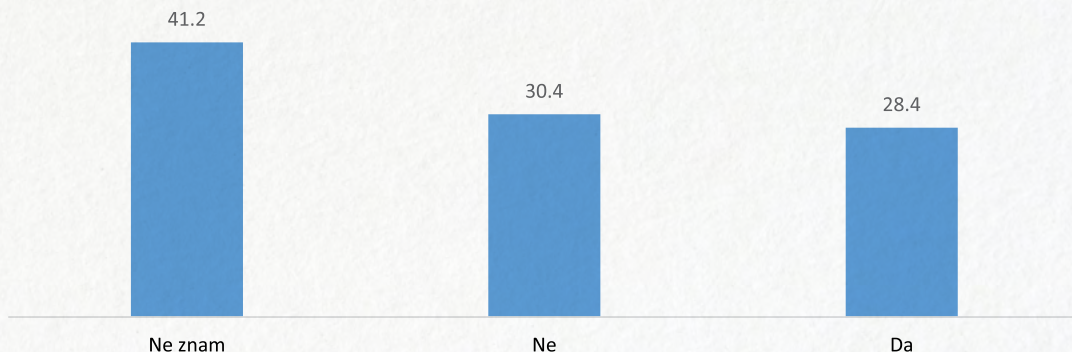

Ispitanici su bili upitani o faktorima koje smatraju glavnim uzrocima nastanka ratnih zločina. Različiti faktori su istaknuti u njihovim odgovorima. Za 22.4% ispitanika, etničke i vjerske tenzije su označene kao ključni faktor, ukazujući na percepciju da su sukobi temeljeni na etničkoj i vjerskoj pripadnosti česti uzroci nasilja, kao i nacionalizam i ekstremizam prednjače, sa 22.8% ispitanika koji smatraju da su ove ideologije važne u nastanku ratnih zločina. Osim toga, za 17.1% ispitanika, političke ambicije i borba za moć su identifikovane kao ključni faktor. Ostali faktori kao što su nedostatak pravde, ekonomska nerazvijenost, međunarodna umješanost, nedostatak obrazovanja i traume iz prethodnih konflikata takođe su navedeni, ali u manjem procentu.

Analiza stavova o nacionalizmu i ekstremizmu pokazuje da su žene (12%), ispitanici stariji od 30 godina (25%), studenti na master studijama (24.7%), te studenti političkih nauka (23.5%) izrazili najveću osjetljivost na ovu temu. Kada je riječ o etničkim i vjerskim tenzijama, većina muškaraca (22.7%), ispitanika u dobi od 19 do 22 godine (23.8%), studenata prve godine studija (26.7%), i studenata političkih nauka (26.8%) istakla je značaj ovih pitanja. U pogledu političkih ambicija i moći, značajan broj žena (17.5%), ispitanika starijih od 30 godina (25%), studenata prve godine (19.9%), te studenata istorije (28.5%) označili su ovaj faktora kao jedan od glavnih uzroka nastanka ratnih zločina.

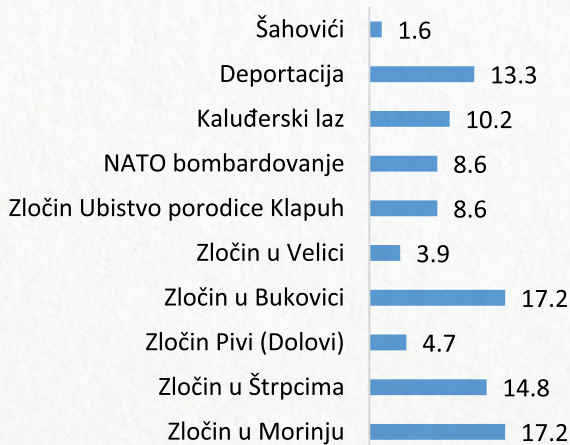

Da li ste čuli da se dogodio neki ratni zločin na teritoriji Crne Gore?

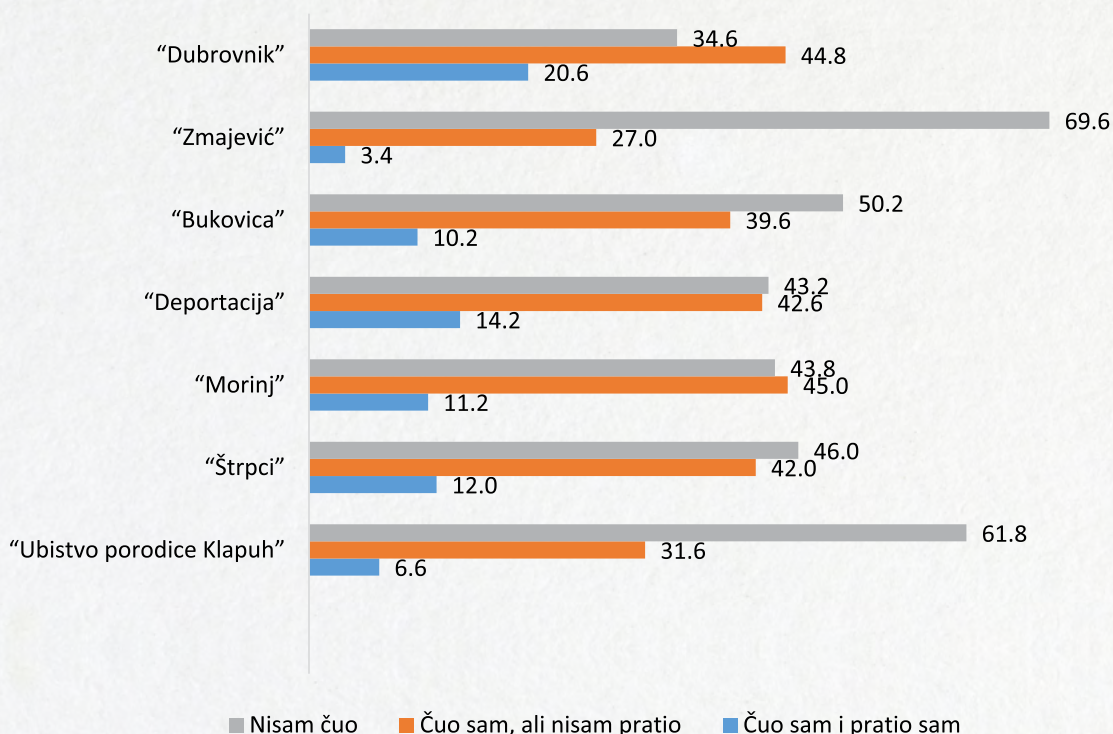
Prema istraživanju, kada su ispitanici upitani da li su čuli za ratni zločin na teritoriji Crne Gore, odgovori su bili raznoliki. Oko 25% ispitanika izjavilo je da su čuli za ratni zločin, dok je 33.2% njih reklo da nisu upoznati s takvim događajem. Značajan broj ispitanika, oko 41.2%, nije bio siguran ili nije imao informacija da li se takav događaj dogodio na teritoriji Crne Gore.

Ako ste čuli, molimo Vas navedite nam za koje

Prema rezultatima, najviše prepoznatljivih zločina su Zločin u Morinju i Zločin u Bukovici, sa procentom od 17.2%. Sledeći po prepoznatljivosti je Zločin u Štrpcima, sa procentom od 14.8%, što takođe sugerise na visok stepen svjesti o ovom događaju. Deportacija je takođe prepoznata od strane značajnog djela ispitanika (13.3%), dok su Zločin Ubistvo porodice Klapuh i NATO bombardovanje imali srednji stepen prepoznatljivosti (8.6%). Zločin u Velici, Zločin Pivi (Dolovi) i Kaluđerski laz su manje poznati, sa procentima prepoznavanja ispod 5%. Najmanje prepoznatljiv zločin je Šahovići, sa svega 1.6% ispitanika koji su čuli za njega.

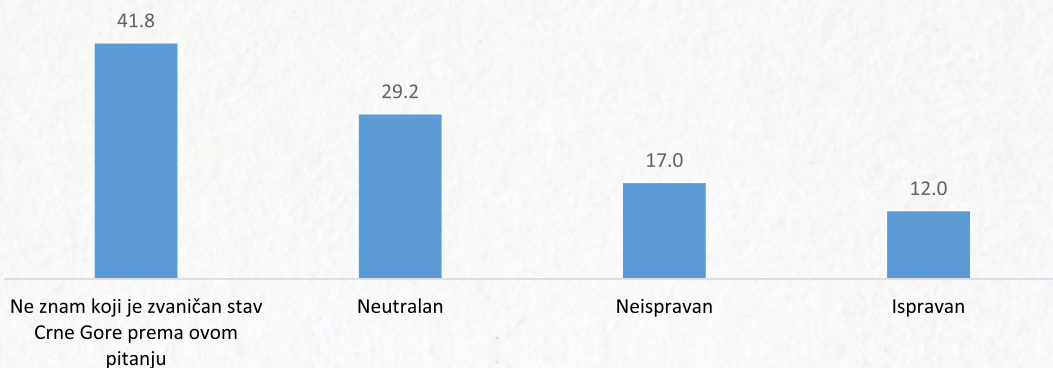
Da li ste čuli za neko od sljedećih suđenja pred crnogorskim sudovima?

Ispitanici su bili upitani da li su čuli za neko od suđenja pred crnogorskim sudovima, s različitim odgovorima u vezi s pojedinim slučajevima. Za slučaj “Ubistvo porodice Klapuh”, 6.6% ispitanika izjavilo je da su čuli i pratili suđenje, dok je 31.6% čulo za slučaj, ali ga nisu pratili. Većina, odnosno 61.8% ispitanika, nije čula za ovaj slučaj. Što se tiče slučaja «Štrpci», 12.0% ispitanika je izjavilo da su čuli i pratili suđenje, dok je 42.0% njih čulo za slučaj, ali ga nisu pratili. 46.0% ispitanika nije čulo za ovaj slučaj. Za slučaj “Morinj”, 11.2% ispitanika je izjavilo da su čuli i pratili suđenje, dok je 45.0% čulo za slučaj, ali ga nisu pratili. 43.8% ispitanika nije čulo za ovaj slučaj. U slučaju “Deportacija”, 14.2% ispitanika je izjavilo da su čuli i pratili suđenje, dok je 42.6% čulo za slučaj, ali ga nisu pratili. 43.2% ispitanika nije čulo za ovaj slučaj. Za slučaj “Bukovica”, 10.2% ispitanika je izjavilo da su čuli i pratili suđenje, dok je 39.6% čulo za slučaj, ali ga nisu pratili. 50.2% ispitanika nije čulo za ovaj slučaj. Što se tiče slučaja «Zmajević», 3.4% ispitanika je izjavilo da su čuli i pratili suđenje, dok je 27.0% čulo za slučaj, ali ga nisu pratili. 69.6% ispitanika nije čulo za ovaj slučaj. Na kraju, za slučaj “Dubrovnik”, 20.6% ispitanika je izjavilo da su čuli i pratili suđenje, dok je 44.8% čulo za slučaj, ali ga nisu pratili. 34.6% ispitanika nije čulo za ovaj slučaj.

Rezultati istraživanja pokazuju raznoliku informisanost ispitanika o suđenjima pred crnogorskim sudovima. Primjetno je da postoji varijacija u prepoznatljivosti pojedinih slučajeva među ispitanicima. Na primjer, slučaj “Dubrovnik” ima relativno visok nivo prepoznatljivosti, dok je slučaj “Zmajević” manje poznat.

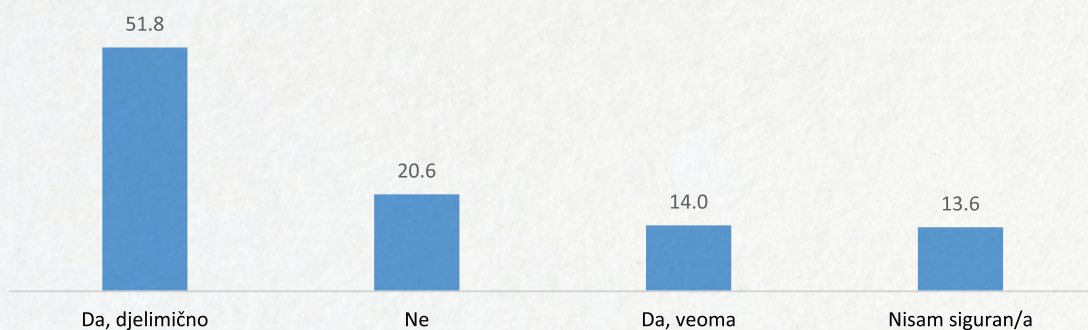
Kako ocjenjujete zvanični stav Crne Gore prema ratovima iz 90-ih godina, u koje je Crna Gora bila uključena?

Rezultati istraživanja pokazuju raznolike percepcije ispitanika o zvaničnom stavu Crne Gore prema ratovima iz 90-ih godina, u koje je Crna Gora bila uključena. Oko 12.0% ispitanika smatra da je zvanični stav ispravan, dok 17.0% smatra da je neispravan. Takođe, 29.2% ispitanika smatra da je stav neutralan. Međutim, značajan broj, tačnije 41.8% ispitanika, izjavio je da ne zna koji je tačno zvaničan stav Crne Gore po ovom pitanju. Ovi rezultati pokazuju potrebu za većom transparentnošću i informisanjem o zvaničnom stavu Crne Gore u vezi s ratovima iz 90-ih godina, kako bi građani imali jasniju sliku o položaju njihove zemlje u tom periodu.

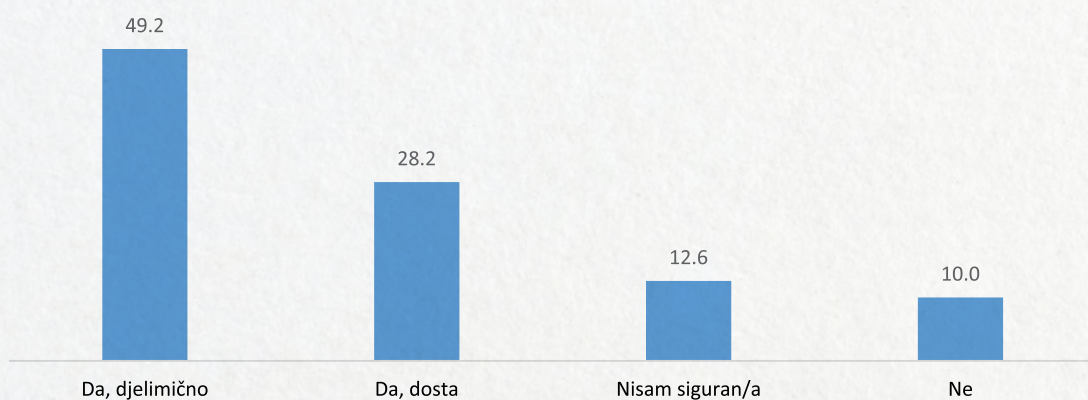
Većina žena (50.5%), ispitanika u dobi od 27 do 30 godina (58.3%), studenata prve godine (45.5%), te studenata političkih nauka (44%) izrazilo je nedostatak informacija o zvaničnom stavu Crne Gore prema ovom pitanju. S druge strane, većina muškaraca (37.2%), ispitanika u dobi od 27 do 30 godina (33.3%), studenata prve godine (31.5%), kao i studenata političkih nauka (29.7%) percipira stav Crne Gore kao neutralan.

Da li ste kroz formalno obrazovanje upoznati sa ratnim zločinima na prostoru bivše Jugoslavije 90-ih godina?

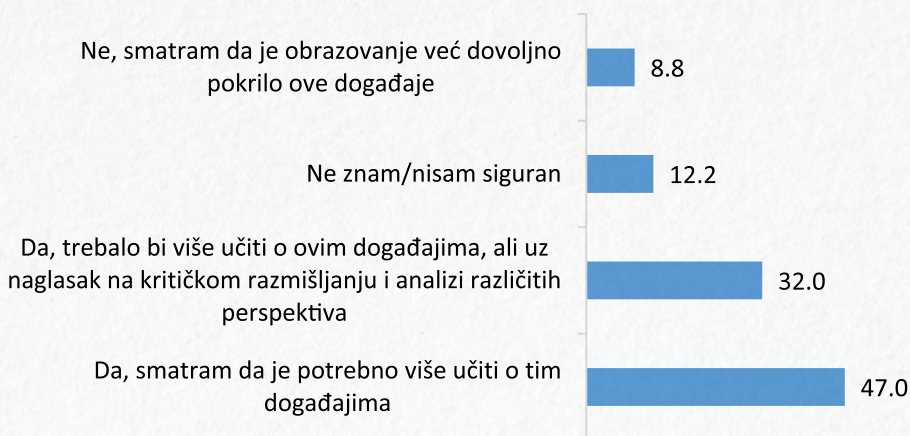
Rezultati istraživanja pokazuju da većina ispitanika, tačnije 51.8%, izjavljuje da su kroz formalno obrazovanje djelimično upoznati sa ratnim zločinima na prostoru bivše Jugoslavije tokom 90-ih godina. Dodatnih 14.0% ispitanika izjavljuje da su veoma upoznati s tim ratnim zločinima kroz svoje obrazovanje. S druge strane, 20.6% ispitanika navodi da nisu upoznati s tim ratnim zločinima kroz formalno obrazovanje, dok 13.6% njih nije sigurno u tu informaciju.

Da li ste kroz neformalno obrazovanje nešto naučili o ratnim devedesetim?

Većina ispitanika, njih 49.2%, izjavljuje da su kroz neformalno obrazovanje djelimično naučili o ratnim devedesetim. Dodatnih 28.2% ispitanika navodi da su kroz neformalno obrazovanje dosta naučili o tim događajima. S druge strane, 10.0% ispitanika izjavljuje da nisu naučili ništa o ratnim devedesetim kroz neformalno obrazovanje, dok 12.6% njih nije sigurno u tu informaciju.

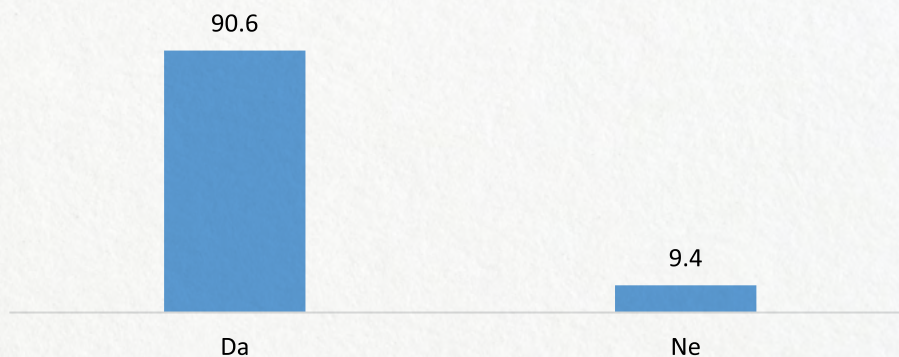
Da li smatrate da je potrebno više učiti o događajima iz 90-ih godina na prostoru bivše Jugoslavije kroz formalno obrazovanje?

Većina ispitanika (47.0%) izražava jasnu podršku potrebi za više informacija o tim događajima. Osim toga, značajan broj ispitanika (32.0%) podržava dodatno učenje, ali ističe potrebu za naglaskom na kritičkom razmišljanju i analizi različitih perspektiva, što ukazuje na potrebu za dubljim razumijevanjem i kontekstualizacijom. Iako manji procenat ispitanika nije siguran u svoj stav ili nema jasno mišljenje (12.2%), postoji i manji broj onih koji smatraju da je obrazovanje već dovoljno pokrilo te događaje (8.8%).

Ispitanici koji najviše ističu potrebu za daljnjim učenjem o tim događajima su muškarci (50.2%), ispitanici u dobi od 19 do 22 godine (50.3%), studenti na trećoj godini studija (54.5%), i studenti istorije (57.3%).

Smatrate li da je važno da znamo o dešavanjima iz prošlosti?

Rezultati istraživanja pokazuju da većina ispitanika, odnosno 90.6%, smatra da je važno da znamo o dešavanjima iz prošlosti. S druge strane, manji broj ispitanika, 9.4%, smatra da to nije važno.

Ako ste odgovorili DA je važno da znamo o dešavanjima iz prošlosti, koji je to ključni razlog?

Rezultati istraživanja otkrivaju raznolike perspektive ispitanika o važnosti poznavanja dešavanja iz prošlosti. Većina ispitanika koji su potvrdili važnost ovog znanja ističe izvlačenje pouka kao ključni razlog, što je izrazilo 31.3% ispitanika. Značajan broj ispitanika, 29.8%, vidi poznavanje prošlosti kao osnovu za razumjevanje sadašnjosti. Takođe, 19.9% smatra da je to važno za prevazilaženje konflikata, dok 10.2% ističe važnost očuvanja kulture i identiteta. Manji broj ispitanika naglašava ulogu poznavanja prošlosti u građanskom obrazovanju (5.1%) i kulturnom obogaćivanju (3.1%). Postoji i manji procenat (0.7%) koji navodi druge razloge za važnost poznavanja prošlosti.

Ako ste odgovorili da je NIJE važno da znamo o dešavanjima iz prošlosti, koji je to ključni razlog?

Najveći procenat ispitanika (34.0%) ističe da prošlost treba ostaviti iza sebe kao ključni razlog za ovaj stav. To implicira želju da se fokus prebaci na sadašnjost i budućnost, umjesto da se zadržava na događajima koji su se već desili. Drugi značajan razlog je stav da je premalo fokusiranja na sadašnjost (25.5%), što ukazuje na nedostatak angažovanja ili interesovanja za trenutne probleme i izazove. Za neke ispitanike (14.9%), ključni razlog je zabrinutost da bi proučavanje prošlosti moglo podsticati nacionalizam, dok drugi (12.8%) strahuju od potencijalne netrpeljivosti među ljudima kao posledice proučavanja prošlosti. Za određeni procenat ispitanika (12.8%) nije bilo jasnog stava o ključnom razlogu zašto nije važno znati o dešavanjima iz prošlosti.

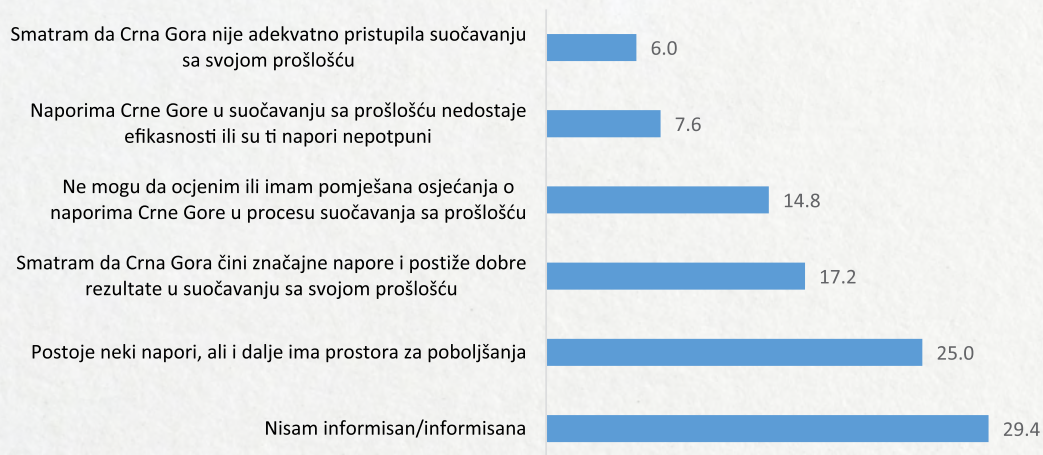

Ako biste željeli da saznate o dešavanjima 90ih gdje bi se informisali?

Kada bi željeli saznati više o dešavanjima tokom devedesetih godina, ispitanici su iznijeli različite izvore informacija koje bi konsultovali. Knjige su prepoznate od strane 21.4% ispitanika kao izvor informacija o tom periodu, internet je koristan izvor za 15.0% ispitanika, dok se 14.9% oslanja na dokumentarne filmove i serije. Ispitanici u procentu od 13.4, preferiraju razgovor sa starijim generacijama kako bi saznali više o tom periodu, a akademska istraživanja su korisna za 11.8% ispitanika. Arhivski materijali su proučavani od strane 9.9% ispitanika, dok su tradicionalni mediji poput televizije, radija i internet portala privlače 4.2% ispitanika. 3.5% ispitanika oslanja se na posjetu muzejima i izložbama, 3.0% na edukativne kurseve i seminare, a društvene mreže su izvor informacija za 2.5% ispitanika.

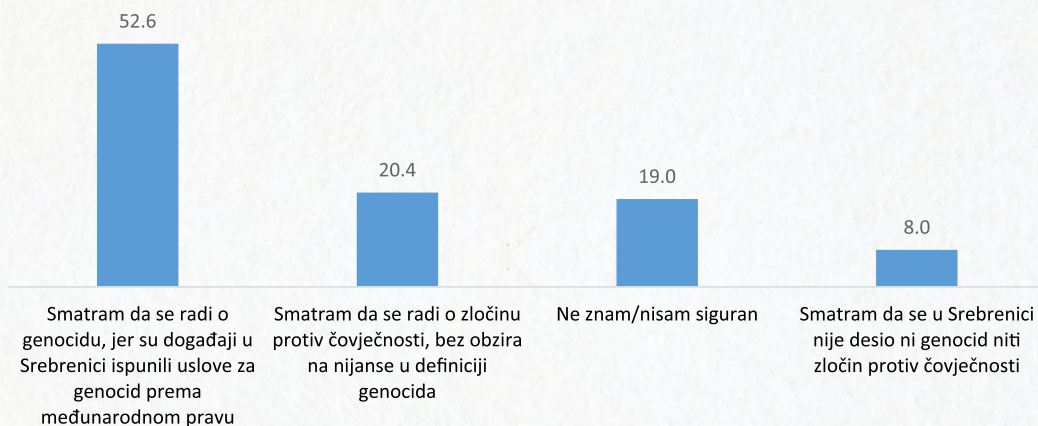
Kako ocjenjujete napore Crne Gore u procesu suočavanja sa svojom ulogom u događajima iz 90-ih godina?

Rezultati istraživanja o naporima Crne Gore u suočavanju sa prošlošću otkrivaju različite stavove među ispitanicima. Značajan broj ispitanika, 29.4%, izjavljuje da nisu informisani o ovim naporima, dok 25.0% smatra da postoji prostor za poboljšanja, iako postoje neki napori. Sa druge strane, 17.2% ispitanika smatra da Crna Gora čini značajne napore i postiže dobre rezultate u suočavanju sa svojom prošlošću. Za 14.8% ispitanika, ocjena tih napora je neodređena ili imaju pomješana osjećanja. Manji broj ispitanika, njih 7.6%, smatra da ti napori nedostaju efikasnosti ili su nepotpuni, dok 6.0% smatra da Crna Gora nije adekvatno pristupila tom procesu.

Kako biste ocijenili događaje u Srebrenici tokom rata u Bosni i Hercegovini?

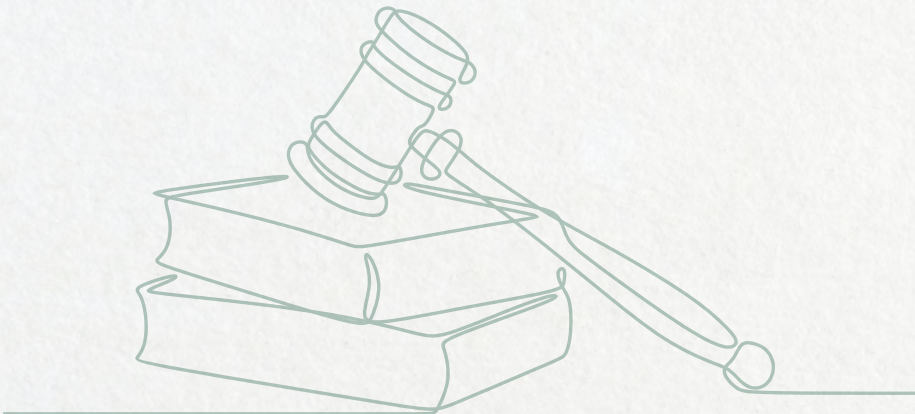
Rezultati istraživanja o stavovima ispitanika u vezi s događajima u Srebrenici pokazuju raznolike perspektive. Većina ispitanika, njih 52.6%, smatra da se radi o genocidu, vjerujući da su događaji u Srebrenici ispunili uslove za genocid prema međunarodnom pravu. Druga značajna grupa, čini 20.4% ispitanika, smatra da se radi o zločinu protiv čovječnosti, bez obzira na nijanse u definiciji genocida. Manji broj ispitanika, 8.0%, tvrdi da se u Srebrenici nije desio ni genocid ni zločin protiv čovječnosti. Neki ispitanici, njih 19.0%, nisu sigurni ili ne znaju kako bi klasifikovali događaje u Srebrenici.

Koliko ste upoznati sa međunarodnim sudovima koji se bave ratnim zločinima, poput Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju ili međunarodnog krivičnog suda?

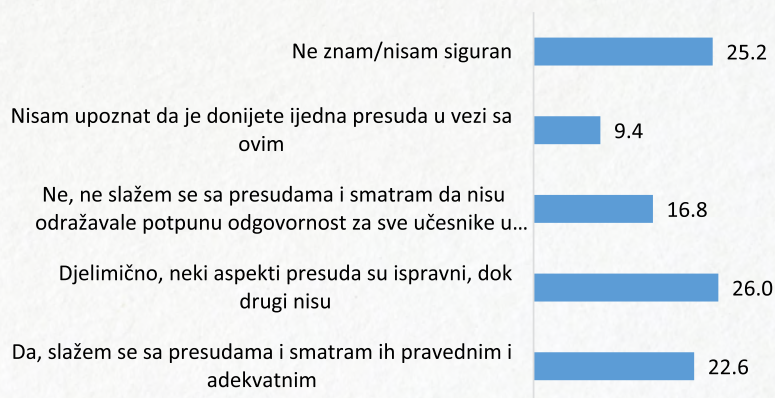

Rezultati istraživanja o informisanosti ispitanika sa međunarodnim sudovima koji se bave ratnim zločinima, poput Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju ili međunarodnog krivičnog suda, otkrivaju različite nivoe poznavanja ove teme među ispitanicima. Većina, koja čini 37.6% ispitanika, jeste svjesna postojanja tih sudova, ali nisu upoznati s detaljima njihovog rada. Za 28.4% ispitanika, ti sudovi i njihove aktivnosti su relativno nepoznati, dok, 18.6% ispitanika izjavljuje da su veoma dobro upoznati sa sudovima i njihovim radom.

S druge strane, 15.4% ispitanika nije čulo ništa o njihovom postojanju.

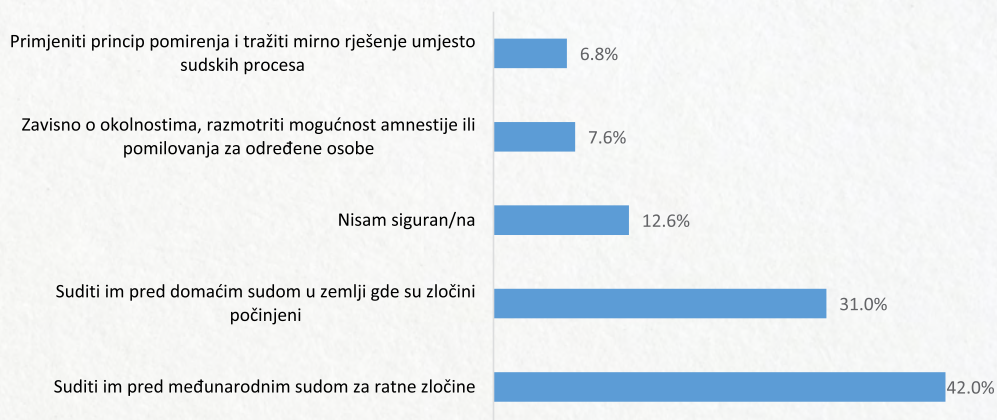

Da li se slažete sa presudama međunarodnih sudova u vezi sa odgovornošću pojedinaca za događaje u Srebrenici?

26.0% ispitanika smatra da su neki aspekti presuda ispravni, dok drugi nisu, a 22.6% ispitanika slaže se s presudama i smatra ih pravednim i adekvatnim. S druge strane, 16.8% ne slaže se s presudama, tvrdeći da one nisu odražavale potpunu odgovornost za sve učesnike u događajima. Oko 9.4% ispitanika nije upoznato da su donesene ikakve presude u vezi s tim, dok njih 25.2% nije sigurno ili nema informacija o tim presudama.

Kako bi trebalo postupiti sa osobama optuženim za ratne zločine? (moguća 3 odgovora)

Ispitanici su iznijeli različite stavove o postupanju s osobama optuženim za ratne zločine. Većina, 42.0% podržava suđenje pred međunarodnim sudom za ratne zločine, dok 31.0%, podržava ideju suđenja pred domaćim sudom u zemlji gdje su zločini počinjeni. Takođe, 7.6% smatra da bi trebalo razmotriti mogućnost amnestije ili pomilovanja za određene osobe, u zavisnosti od okolnosti. Manji broj ispitanika, 6.8%, zagovara primjenu principa pomirenja i traženje mirnog rješenja umjesto sudskih procesa. Postoji i određeni broj ispitanika, 12.6%, koji nisu sigurni ili nemaju jasan stav o ovom pitanju.

Ko je odgovoran za sprječavanje ratnih zločina – pojedinci, države ili međunarodna zajednica?

Različita mišljenja su iznesena u vezi sa odgovornošću za sprječavanje ratnih zločina. Većina ispitanika, njih 35.0%, vjeruje da su svi - pojedinci, države i međunarodna zajednica, odgovorni. 15.8% vjeruje da su odgovorne države i međunarodna zajednica, dok 13.6% ispitanika smatra da su odgovorni i pojedinci i države. Međutim, postoje i oni koji smatraju da su odgovornost dijele samo države (10.0%) ili samo međunarodna zajednica (7.6%). Manji postotak ispitanika smatra da su odgovorni samo pojedinci (4.6%) ili samo međunarodna zajednica (3.6%). Dio ispitanika (9.8%) nije bio siguran ili nije imao jasan stav o ovoj temi.

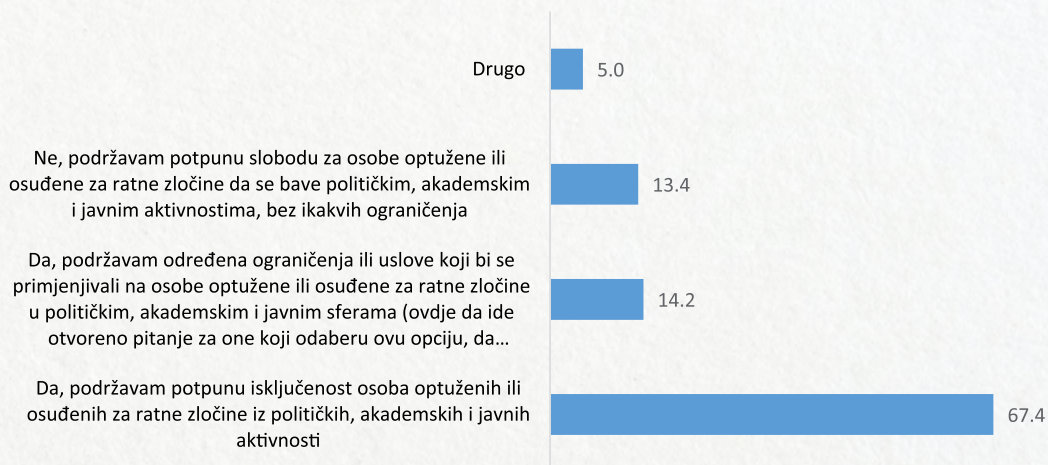
Ko je odgovoran za procesuiranje ratnih zločina – pojedinci, države ili međunarodna zajednica?

Najveći broj, 29.2%, vjeruje da su svi - pojedinci, države i međunarodna zajednica - odgovorni za ovaj proces, dok 19.2% ispitanika smatra da su odgovorni države i međunarodna zajednica.

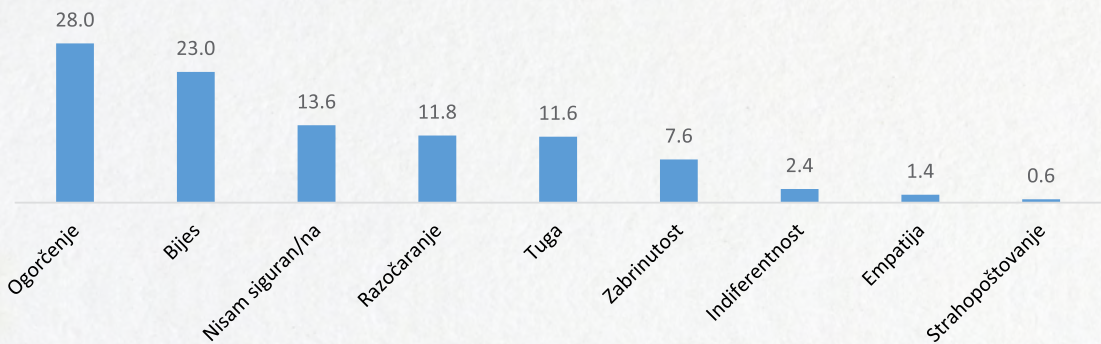
Međutim, postoji i značajan broj ispitanika koji smatra da je odgovornost isključivo država (11.8%) ili isključivo međunarodne zajednice (11.4%). Takođe, 9.8% ispitanika vjeruje da su odgovorni i pojedinci i države, a manji postotak ispitanika smatra da su isključivo pojedinci (4.8%) odgovorni za procesuiranje ratnih zločina. Dok samo 2.0% smatra da su odgovorni pojedinci i međunarodna zajednica. Dio ispitanika (11.8%) nije bio siguran ili nije imao jasan stav o ovoj temi.

Da li podržavate ideju da osobe optužene ili osuđene za ratne zločine treba da budu ograničene ili isključene iz političkih, akademskih i javnih aktivnosti kako bi se osiguralo da društvo ne podržava ili normalizuje njihova djela?

Većina ispitanika, njih 67.4%, podržava ideju potpune isključenosti osoba optuženih ili osuđenih za ratne zločine iz političkih, akademskih i javnih aktivnosti. Postoji i određeni broj ispitanika, 14.2%, koji podržavaju određena ograničenja ili uslove koji bi se primjenjivali na ove osobe u tim sferama, s mogućnošću da navedu konkretna ograničenja ili uslove. Manji broj ispitanika, 13.4%, podržava potpunu slobodu za osobe optužene ili osuđene za ratne zločine da se bave političkim, akademskim i javnim aktivnostima, bez ikakvih ograničenja.

Koja osjećanja u Vama izazivaju osobe koje su optužene ili osuđene za ratne zločine?

Različita osjećanja su prisutna kod ispitanika kada je riječ o osobama optuženim ili osuđenim za ratne zločine. Najveći procenat ispitanika, 28.0%, izjavio je da osjeća ogorčenost prema tim osobama, dok 23.0% osjeća bijes. Razočaranje je takođe često prisutno, s udjelom od 11.8%, dok 11.6% ispitanika osjeća tugu. Manji procenat ispitanika izjavio je osjećaje zabrinutosti (7.6%) i indiferentnosti (2.4%). Empatija prema tim osobama je rijetka, s udjelom od samo 1.4%. Neki ispitanici nisu sigurni u svoja osjećanja u vezi s ovom temom, što iznosi 13.6%.

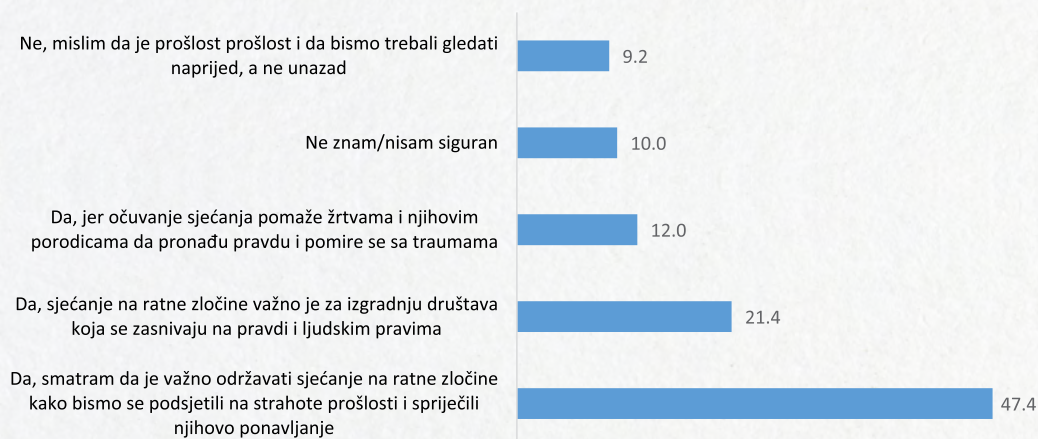
*Koje biste korake preduzeli da poboljšate svijest o ratnim zločinima među mladima?
(moguća 3 odgovora)*

	%
Unaprjeđenje obrazovnog sistema kako bi se uključile lekcije o ratnim zločinima i njihovim poslasticama	30.1%
Organizacija radionica, predavanja i panel diskusija u školama kako bi se mladima omogućila interaktivna diskusija o ovim temama	12.8%
Organizacija kampanja i stvaranje edukativnih materijala (brošura, video materijala) koji mladima pružaju informacije o ratnim zločinima	10.5%
Podrška umjetničkim projektima, filmovima i knjigama koji istražuju temu ratnih zločina na način koji je pristupačan mladima	9.1%
Organizacija radionica, predavanja i panel diskusija van sistema formalnog obrazovanja kako bi se mladima omogućila interaktivna diskusija o ovim temama	7.2%
Promovisanje međunarodnih razmjena i interkulturalnih programa kako bi se mladima omogućila razmjena iskustava i razumijevanje različitih perspektiva	6.6%
Rad sa medijima kako bi se promovisali relevantni sadržaji i priče o ratnim zločinima	4.3%
Uključivanje roditelja u edukaciju o ratnim zločinima kako bi se osiguralo da se ove teme razmatraju i kod kuće	3.5%
Podrška i finansiranje omladinskih organizacija koje se bave edukacijom o ratnim zločinima	3.4%
Kreiranje online resursa i platformi za pristup informacijama o ratnim zločinima	3.3%
Podsticanje mladih da učestvuju u komemoracijama i obilježavanju godišnjica ratnih događaja kako bi se sačuvala sjećanja	3.3%
Ne znam	3.1%
Razvoj edukativnih aplikacija i sadržaja koji su dostupni putem pametnih telefona	2.9%

Da bi se poboljšala svijest o ratnim zločinima među mladima, potrebno je preduzeti niz koraka. Većina ispitanika, njih 30.1%, podržava unaprjeđenje obrazovnog sistema kako bi se uključile lekcije o ratnim zločinima i njihovim poslasticama. Takođe, 12.8% podržava organizaciju radionica, predavanja i panel diskusija u školama, dok organizacija kampanja i stvaranje edukativnih materijala poput brošura i video materijala podržano je od strane 10.5% ispitanika. Podrška umjetničkim projektima, filmovima i knjigama koji istražuju temu ratnih zločina na način koji je pristupačan mladima podržana je od strane 9.1% ispitanika, a 7.2% podržava organizaciju radionica van sistema formalnog obrazovanja

kako bi se mladima omogućila interaktivna diskusija o ovim temama. Promoviranje međunarodnih razmjena i interkulturalnih programa kako bi se mladima omogućila razmjena iskustava i razumijevanje različitih perspektiva podržano je sa 6.6%. Ostali koraci, kao što su kreiranje online resursa, podrška omladinskim organizacijama, razvoj edukativnih aplikacija, uključivanje roditelja u edukaciju, rad sa medijima i podsticanje mladih da učestvuju u komemoracijama i obilježavanju godišnjica ratnih događaja, takođe su predloženi, ali u manjem postotku. Postoji i dio ispitanika (3.1%) koji nisu sigurni ili ne znaju kako bi se poboljšala svijest o ovim temama među mladima.

Da li mislite da je važno održavati sjećanje na ratne zločine?

Očuvanje sjećanja na ratne zločine igra ključnu ulogu u društvu, a većina ispitanika dijeli tu perspektivu.

Najveći dio ispitanika, njih 47.4%, ističe da je važno održavati sjećanje na ratne zločine kako bismo se podsjetili na strahote prošlosti i spriječili njihovo ponavljanje, dok 21.4%, vjeruje da je sjećanje na ratne zločine bitno za izgradnju društava zasnovanih na pravdi i ljudskim pravima. Takođe, 12.0% ispitanika smatra da je važno očuvati sjećanja jer to pomaže žrtvama i njihovim porodicama da pronađu pravdu i pomire se sa traumama. Ipak, postoji i manji dio ispitanika (9.2%) koji smatra da je prošlost prošlost te da bismo trebali gledati naprijed, a ne unazad. Oko 10% ispitanika izjavljuje da nisu sigurni ili nemaju izraženo mišljenje o ovom pitanju.

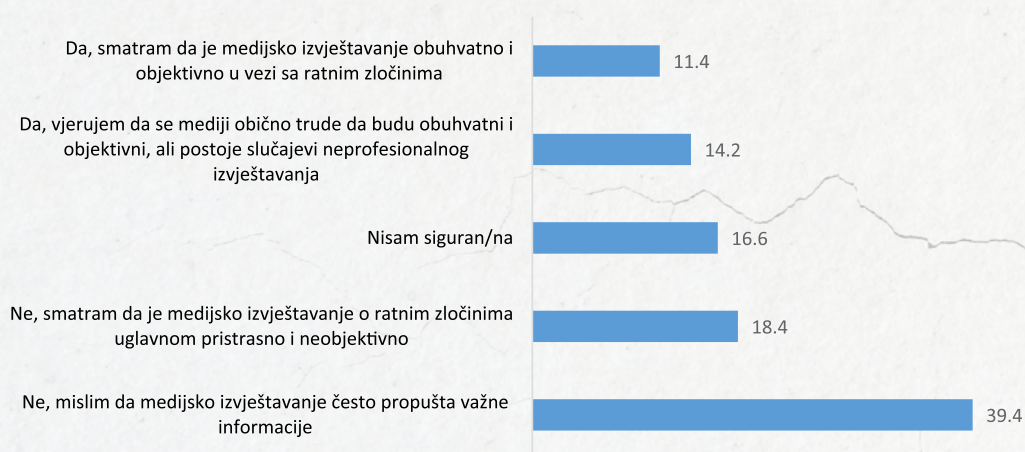
Uopšteno govoreći, kako mislite da mediji utiču na percepciju i razumijevanje ratnih zločina?

	%
Mediji mogu da oblikuju stavove i mišljenja javnosti o ratnim zločinima, često utičući na to kako se ti zločini doživljavaju	24.1%
Mediji ponekad manipulišu informacijama ili pružaju selektivne prikaze koji mogu iskriviti stvarnost ratnih zločina	15.9%
Mediji mogu da politizuju pitanja ratnih zločina, prikazujući ih na način koji odražava određene političke interese	15.1%
Mediji mogu, sa namjerom, da relativizuju pitanja ratnih zločina	12.2%
Nepouzdanost informacija u medijima može dovesti do skeptičnog stava prema prikazima ratnih zločina	9.4%
Mediji pružaju informacije o ratnim zločinima i pomažu u širenju vijesti i kreiranju svijesti o njima	7.6%
Mediji mogu, sa namjerom, da relativizuju ulogu određenih pojedinaca u ratnim zločinima	6.7%
Mediji mogu da služe kao sredstvo za obrazovanje i osvješćivanje javnosti o posledicama i važnosti suočavanja sa ratnim zločinima	4.8%
Ne mogu da procijenim	4.3%

Mediji imaju značajan uticaj na percepciju i razumijevanje ratnih zločina, a stavovi ispitanika se razlikuju u vezi sa tim uticajem. Za 24.1% ispitanika, mediji imaju moć da oblikuju stavove i mišljenja javnosti o ratnim zločinima, često utičući na to kako se ti zločini doživljavaju. Za 15.9% ispitanika, mediji ponekad manipulišu informacijama ili pružaju selektivne prikaze koji mogu iskriviti stvarnost ratnih zločina, dok 15.1% smatra da mediji mogu politizovati ova pitanja, prikazujući ih na način koji odražava određene političke interese.

S druge strane, 12.2% ispitanika vjeruje da mediji, sa namjerom, mogu relativizovati pitanja ratnih zločina, a nepouzdanost informacija u medijima može dovesti do skeptičnog stava prema prikazima ratnih zločina, što smatra 9.4% ispitanika. 7.6% ispitanika smatra da mediji pružaju važne informacije o ratnim zločinima i pomažu u širenju vijesti i stvaranju svijesti o njima. Takođe, 6.7% ispitanika smatra da mediji mogu, sa namjerom, relativizovati ulogu određenih pojedinaca u ratnim zločinima. Ipak, 4.8% ispitanika vidi medije kao sredstvo za obrazovanje i osvješćivanje javnosti o posledicama i važnosti suočavanja sa ratnim zločinima. Oko 4.3% ispitanika nije moglo procijeniti uticaj medija na percepciju ratnih zločina.

Uopšteno govoreći, da li smatrate da je medijsko izvještavanje o ratnim zločinima obuhvatno i objektivno?

Stavovi o medijskom izvještavanju o ratnim zločinima variraju među ispitanicima. Većina (39.4%) izražava skepticizam i smatra da medijsko izvještavanje često propušta važne informacije. Dio ispitanika (18.4%) smatra da je medijsko izvještavanje uglavnom pristrasno i neobjektivno, dok 14.2% vjeruje da se mediji obično trude biti obuhvatni i objektivni, ali postoje slučajevi neprofesionalnog izvještavanja. Manji broj ispitanika (11.4%) vjeruje da je medijsko izvještavanje obuhvatno i objektivno u vezi s ratnim zločinima. Oko 16.6% ispitanika nije sigurno u svoj stav o ovom pitanju.

Ispitanici koji najviše ističu da medijsko izvještavanje često propušta važne informacije su žene (40%), ispitanici starosti od 23 do 26 godina (40.8%), studenti na četvrtoj godini studija (46.5%), i studenti političkih nauka (44.6%).

